

Kunstonderwijs in Nederland

De stand van zaken binnen mbo en hbo

Studenten Danser I
Creative Contemporary,
Rijn IJssel, Arnhem

Al in 1682 was er in Den Haag een opleiding beeldende kunst. Pas 165 jaar later, in 1847, zou er een andere, economische, opleiding worden gestart (Bemmel 2006). Met de Mammoetwet in 1968 kwam er een minimum-toelatingseis van een havo-diploma. Vanaf toen werden de hogescholen voor het eerst als aparte onderwijssector gezien en volledig door het Rijk gefinancierd. Net als alle andere mbo- en hbo-opleidingen worden ze nog altijd gefinancierd vanuit het departement Onderwijs van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en

Joke de Wolf

Wie een kunstopleiding wil volgen kan daarvoor in Nederland terecht bij het mbo of het hbo. Beide onderwijsniveaus kenmerken zich door een eigen geschiedenis, financiering, organisatie en beroepsperspectief. Hoeveel studenten zijn er, wat studeren ze, worden ze goed voorbereid op de werkpraktijk? En wat wordt er gedaan om de opleidingen zo waardevol mogelijk te maken? Aan de hand van de historie, cijfers, toenemende internationalisering en actuele thema's verschaft de auteur inzicht in dit veelzijdige onderwijsveld.

Wetenschap (OCW). Tot 1991 duurden de hbo-kunstopleidingen vijf jaar of soms, bijvoorbeeld bij conservatoria, zes jaar, daarna werden ze teruggebracht tot vier jaar.

Wat voorafging

Het hoger kunstonderwijs valt uiteen in verschillende disciplines: beeldende kunst, bouwkunst, muziekvakonderwijs en theateronderwijs. Ook de lerarenopleidingen voor de kunstvakken vallen onder de kunstvakopleidingen. Sommige kunstvakopleidingen bieden sinds 2002, toen het bachelor-masterstelsel werd ingevoerd, na bijvoorbeeld een diploma Bachelor of Fine Arts of Bachelor Music in Education, ook een Master of Music- of een Master of Arts-diploma aan. Deze masters duren over het algemeen twee jaar.

De geschiedenis van het kunstonderwijs voor leerlingen zonder havo-diploma is minder overzichtelijk. Tot halverwege de jaren negentig konden leerlingen met een mavo- of lts-diploma naar de mts, de meao, of een van de vele kleine zelfstandige beroepsopleidingen, waaronder

ook beroepsgerichte kunstopleidingen. Mede als gevolg van de verzuiling waren er veel verschillende zelfstandige beroepsopleidingen, gericht op een specifiek beroep en een specifieke doelgroep. Om beter in te spelen op de vraag vanuit de maatschappij en te komen tot heldere regels met betrekking tot de financiering vanuit de overheid is er vanaf 1986 een begin gemaakt met grootschalige fusie en herinrichting van het beroepsonderwijs. Dit staat ook wel bekend als de SVM-operatie (sectorvorming en vernieuwing in het voltijd mbo). In de tweede helft van de jaren negentig werden de mbo-opleidingen geclusterd in regio's die vervolgens onder één college van bestuur kwamen. Dit werden de regionale onderwijscentra (ROC's) waarvan er nu zo'n 50 zijn. Er zijn vier niveauverschillen binnen de mbo-opleidingen aan de ROC's: niveau 1 is het meest laagdrempelig, waarbij de enige toelatingseis is dat de student minimaal 16 jaar oud is; niveau 4 is het meest gespecialiseerd en heeft ook de hoogste toegangseisen – een vmbo-t-diploma, drie jaar havo of vwo of een diploma van een lagere mbo-opleiding. →

In principe worden alle mbo-opleidingen in twee vormen gegeven: de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) waarbij de student een dienstverband heeft van minimaal 24 uur bij een bedrijf en daarnaast één dag per week naar school gaat; en de beroepsopleidende leerweg (bol), waarbij de student vier of vijf dagen per week naar school gaat en daarnaast een stage loopt. Opleidingen in het kunstvakonderwijs maken hoofdzakelijk gebruik van die tweede onderwijsvorm.

De kunstopleidingen zijn verspreid over de verschillende niveaus. Er zijn opleidingen op niveau 2, zoals voor medewerker fotografie, er zijn ook kunstopleidingen in niveau 4, bijvoorbeeld voor theatervormgever, danser of muzikant.

Toelating en financiering

Opleidingen van het mbo stellen geen vak-specifieke toelatingseisen, er zijn geen audities of toelatingsexamens. In principe moet iedereen toegang krijgen tot de mbo-opleidingen met een vmbo-diploma, een mbo-diploma in een lager niveau of een overgangsbewijs van 3 naar 4 havo of vwo. Studenten moeten ‘objectief’ worden aangenomen. Voor de kunstopleidingen aan het hbo geldt, naast minimaal een havo-diploma of een mbo 4-diploma, vrijwel overal een vak-specifieke toelatingsprocedure. Bij het hbo betalen studenten jaarlijks collegegeld, in het mbo niet. Mbo-studenten onder de 18 jaar hebben, net als hbo-studenten en oudere mbo’ers, recht op een ov-studentenkaart.

Kunsthogescholen krijgen meer geld per student dan de meeste andere opleidingen

De Rijksoverheid betaalt de mbo-opleidingen één bedrag voor personeel en materiaal, de zogeheten lumpsum, waarbij rekening wordt gehouden met het aantal leerlingen en het aantal behaalde diploma’s. In 2018 werd in lijn met het Regeerakkoord van 2017-2021 een *Bestuursakkoord* gesloten tussen de minister van OCW en de publiek bekostigde instellingen in het middelbaar beroepsonderwijs, verenigd in de MBO Raad (Engelshoven et al. 2017). Hier werd de nadruk gelegd op het bieden van gelijke kansen voor alle studenten, én doorstroommogelijkheden van het mbo naar het hbo of een gunstig perspectief op de arbeidsmarkt.

Ook in het hbo is de hoogte van de rijksbijdrage van de onderwijsbekostiging afhankelijk van de verwachte studentenaantallen en wordt dit jaarlijks bijgesteld. Hogescholen ontvangen de lumpsum in één keer en kunnen die naar eigen inzicht besteden. Daarnaast ontvangt een hbo-instelling collegegeld van de studenten. Kunsthogescholen krijgen meer geld per student dan de meeste andere opleidingen. Door de hoge kosten per leerling, de zogeheten ‘vaste voet’, kunnen kunsthogescholen een beperkt aantal plekken aanbieden. Daarom moeten studenten over het algemeen toelatingsexamen doen (Visser et al. 2021).¹

Kunstopleidingen in het mbo

Het mbo telt in het studiejaar 2022/2023 in totaal 482.164 studenten. Van het totaal studeren er 3.901 studenten binnen het cluster Kunsten & Entertainment/Artiest, en 21.302 in het cluster Communicatie, Media en Design. De kunstopleidingen op het mbo vallen onder de bedrijfstak ICT en Creatieve Industrie. Via de clusters kunnen de opleidingen hun eigen belangen behartigen, kennis delen en gezamenlijke projecten opzetten en uitvoeren. Bij Kunsten & Entertainment/Artiest zijn er in totaal 11 verschillende opleidingen², variërend van Acteur en Musicalperformer tot Podium- en evenemententechnicus, ondergebracht bij 21 mbo-scholen (Karsdorp et al. 2022). In het segment Communicatie, Media en Design zijn 21 opleidingen beschikbaar, variërend van Fotograaf en Mediaredactie tot ‘Signmaking’, het ontwerpen en maken van binnen- en buitenreclame, verdeeld over 37 mbo-scholen.

Om in te spelen op de vraag van het Rijk naar meer controle op de instroom van studenten, is vanuit het cluster gewerkt aan een advies aan het bestuur van de MBO Raad over scenario's bij instroombeperkende maatregelen.³ Kwaliteit moet leidend zijn bij dergelijke beslissingen, was een belangrijke conclusie van dat advies. In 2018 bleek uit het rapport *Arbeidsmarktrelevantie creatieve mbo-opleidingen* dat van de jongeren die in de schooljaren 2010-2011 en 2011-2012 een mbo-diploma in de kunstvakopleidingen hadden behaald, 59 procent (niveau 2/3) en 63 (niveau 4) binnen vijf jaar begon aan een vervolgopleiding (Meng et al. 2018). Dat was duidelijk hoger dan de gemiddelden van alle mbo-gediplomeerden. De gediplomeerden uit niveau 2 en 3 kozen een mbo-opleiding in niveau 3 of 4, de gediplomeerden van niveau 4 gingen vooral verder aan het hbo in de sectoren Techniek, Economie, en Taal & Cultuur. Wat betreft de kans op een relevante baan, de 'arbeidsmarkt-relevantie', moet die 'breder gezien worden dan louter de "kans op werk"', aldus het rapport, omdat gediplomeerden niet altijd de baan krijgen waarvoor ze een diploma hebben behaald. Wel is het aantal werkzame gediplomeerden binnen de creatieve industrie dikwijls onder de 50 procent, met uitzondering van drie mbo niveau 4-opleidingen, te weten Applicatie-ontwikkeling, Podium- en Evenemententechniek en AV-productie. Het rapport concludeerde dat de arbeidsmarktperspectieven voor de mbo-beroepsopleidingen in het cluster Media en Vormgeving redelijk (niveau 2 en 3) en slecht (niveau 4) waren.

Als reactie op de (hernieuwde) focus van het Rijk op de aansluiting bij de arbeidsmarkt onderzocht de MBO Raad in 2022 zelf de huidige arbeidssituatie van alumni van de mbo-opleidingen Muzikant, Danser, Acteur en Musicalperformer, opleidingen die bij het hierboven genoemde onderzoek niet of nauwelijks ter sprake kwamen.⁴ Hieruit bleek onder andere dat de meeste alumni ongeveer drie jaar aanlooptijd nodig hadden om naar tevredenheid te werken als artiest, en dat bijna twee derde vijf jaar na het behalen van het diploma als artiest aan de slag was. Vier van de tien alumni zijn na hun diploma nog een vervolgopleiding gestart, welke vervolgopleidingen dat zijn is niet onderzocht.

Vanuit het mbo zijn er initiatieven om hun studenten voor te bereiden op doorstroom naar het hbo. Zo verzorgt ArtEZ samen met ROC Rijn IJssel een volwaardige mbo-opleiding Danser I Creative Contemporary, die als een vooropleiding geldt voor de (hbo-)bachelor Dans.

Kunstopleidingen in het hbo

In het jaar 2021 waren bij alle hbo's samen 492.515 studenten ingeschreven, waarvan 22.903 aan een van de 15 kunsthogescholen. Die bieden in totaal 140 opleidingen aan, waarvan bijna de helft uniek is en maar aan één instelling wordt gegeven.⁵ De opleidingen variëren van Vormgeving en Autonome Beeldende Kunst tot Muziek en de docentenopleidingen in de kunstvakken.

De Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK), ArtEZ (Arnhem, Enschede en Zwolle) en de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU) zijn de grootste, met ieder meer dan 3.000 studenten. Van die kunststudenten volgt 45 procent een opleiding in de richting beeldende kunst en vormgeving, gevolgd door 23 procent in de muziek- en 15 procent in de docentenopleidingen van de kunstvakken. Dans, theater, film en televisie en bouwkunst hebben ieder 2 of 3 procent van de studenten, 6 procent wordt omschreven als 'crossover'.

Hoe vergaat het de studenten die voor een kunstopleiding op hbo-niveau kiezen? Van de studenten die in 2019 begonnen waren aan een voltijds bacheloropleiding in een van de kunstvakken, viel 10 procent na één jaar uit. Van de studenten die in 2015 begonnen aan een voltijds bachelor heeft 66 procent na vijf jaar het diploma behaald. Voor alle hbo-opleidingen samen is dat 52 procent. Als verklaring voor dit hogere percentage op de kunstopleidingen in vergelijking met andere hbo-opleidingen geeft de Vereniging Hogescholen dat 'studenten in het kunstonderwijs sterk gemotiveerd [zijn]'.⁶

Uit een vergelijking op internationaal niveau uit 2009, door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van Maastricht University, bleek dat Nederlandse afgestudeerden de kunstopleidingen vaak veeleisend vonden: 58 procent van de kunststudenten, tegenover 30 procent van alle hbo-afgestudeerden. Dat bleek ook uit de tijd die de studenten aan →

hun studie besteedden: Nederlandse kunststudenten zijn gemiddeld 41 uur per week aan hun studie bezig, vergeleken met 32 uur van alle hbo-studenten samen. Bovendien stelde 45 procent van de studenten dat ze meer hadden gedaan dan noodzakelijk was om de tentamens te halen, tegenover een kwart van alle Nederlandse hbo-studenten samen. Dit zou wijzen op een sterkere intrinsieke motivatie (Coenen et al. 2009).

De kunststudenten werden ook over de curricula ondervraagd. Sterke punten vonden ze het leren beheersen van het eigen vakgebied, dus het dansen, vioolspelen of lesgeven in schilderen. Ook algemenere aspecten zoals het vermogen om onder druk te presteren en om nieuwe ideeën en oplossingen te bedenken werden genoemd. Als zwakste punt noemden de Nederlandse studenten hun vermogen om rapporten, nota's en andere stukken te schrijven – noodzakelijk bij een subsidie-aanvraag – en om die zaken, en bijvoorbeeld ideeën en producten aan een publiek te presenteren (Ibid.).

Strategie en internationalisering

De 15 Nederlandse kunsthogescholen streven ondanks hun specifieke opleidingen naar onderlinge samenwerking. Van 2016 tot 2020 volgden ze daartoe de door henzelf opgestelde 'strategische agenda KUO NEXT 2016-2020' (KUO staat voor kunstonderwijs), waarbij talentontwikkeling, flexibilisering, onderzoek, en internationalisering en relaties de vier speerpunten waren. In de evaluatie werd vastgesteld dat daarbij vooral de samenwerking onderling en met externe partijen zoals culturele en maatschappelijke organisaties, overheden en bedrijfsleven was verdiept (Vereniging Hogescholen 2020).⁷

De focus op internationalisering is noodzakelijk omdat veel kunstdisciplines van nature een internationaal speelveld hebben, zo stelde het rapport in 2020. Daarbij zitten nationale en internationale regelgeving soms dwars. 'Vanwege de regelgeving is het zeer ingewikkeld om docenten en onderzoekers uit niet-EER-landen⁸ voor langere tijd aan een hogeschool te binden. Voor het internationale kunstonderwijs is dit een belemmering', aldus het Team Internationaal in het rapport (Vereniging Hogescholen 2020, 38).

Samen met DutchCulture is er een enquête gehouden onder cultureel attachés en ambassades om vast te stellen hoe het kunstonderwijs beter met hen kan samenwerken en de twee elkaar kunnen versterken, bijvoorbeeld bij stages. De cultureel attachés bleek het vaak aan informatie over de opleidingen en instellingen te ontbreken, hiervoor ontwikkelt het Team Internationaal een website.

Hoewel ook in het mbo wordt gestreefd naar meer internationalisering, heeft dit gezien het ontbreken van een directe verplichting in het curriculum geen nadrukkelijke focus. Wel wordt er bij de verplichte stages intensief samengewerkt met bedrijven in de regio. Zo kunnen studenten Dans op allerlei manieren stage lopen bij Lucia Marthas Institute of Performing Arts in Amsterdam en Groningen en heeft Studio des Bouvrie een samenwerking met het ROC van Amsterdam.

Cultuuromslag

In mei 2021 overhandigde de Vereniging Hogescholen de *Sectoragenda hbo kunstonderwijs 2021-2025* aan Ingrid van Engelshoven, de toenmalige minister van OCW (Vereniging Hogescholen 2021). De internationale component, die eerst zo op de voorgrond stond, was, mede vanwege de op dat moment nog ongecontroleerde coronacrisis, naar de achtergrond verdwenen. De nieuwe agenda bestaat uit drie delen: veerkrachtige sector, onderwijs en onderzoek. Vooral dat eerste punt bevat veel nieuwe elementen. Doelstelling is het vergroten van de veerkracht 'op het gebied van weerbare studenten, diversiteit en inclusie en de relatie met de omgeving'. 'Hogescholen hebben nadrukkelijk aandacht voor de persoonlijke omstandigheden van de studenten', stelt het rapport even verderop (Ibid.). De beleidsmakers reageerden hiermee op de onrust die was ontstaan nadat meerdere berichten en rapporten over grensoverschrijdend gedrag aan kunsthogescholen waren verschenen (Leden 2021; 2022).

De protocollen en gedragscodes die de afgelopen jaren in het kunstonderwijs in de diverse disciplines zijn ontwikkeld, kunnen beter op elkaar worden aangesloten. Een aparte bijlage bevat bovendien een *Statement sociale veiligheid in het kunstonderwijs*, waarin de colleges van bestuur vaststellen dat de sector

kritisch naar zichzelf zou gaan kijken en ‘waar nodig stappen [gaat] zetten’ (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten et al. 2021). En alle kunstopleidingen zouden vanaf uiterlijk 1 september 2021 op de eigen website aangeven hoe ze invulling geven aan de facetten van sociale veiligheid.

Dit was niet de enige kritiek waar de kunst-hogescholen een antwoord op moesten vinden, ook in het curriculum zou verbetering nodig zijn. ‘Toekomstige generaties kunstenaars verdienen het voorbereid te worden op de weerbarstigste realiteit van de arbeidsmarkt van de cultuursector’, schrijft Platform BK samen met bijna zeventig alumni en belangenbehartigers in december 2021 in een open brief aan de colleges van bestuur en het management van de Nederlandse kunstacademies (Eckenhausen 2021). In de brief sprak het platform, dat ‘de rol van kunst in de samenleving’ onderzoekt en ‘actie voert voor een beter kunstbeleid’, van een gebrek aan kennisuitwisseling over de beroepspraktijk van het kunstenaarschap bij de opleidingen. Ook uit het onderzoek uit 2009 was al gebleken dat slechts 38 procent van de afgestudeerde kunststudenten hun opleiding beroepsgericht noemde, vergeleken met ruim twee derde van alle afgestudeerden van het Nederlandse hbo (Coenen et al. 2009, 44). De briefschrijvers noemden vier aandachtspunten: het tegengaan van precariteit door onder andere het oefenen in het schrijven van fondsaanvragen en het opzetten van broodfondsen, aanzetten tot maatschappelijk engagement en zelforganisatie, een eerlijker beeld schetsen van de ‘wereld na de academie’ door bijvoorbeeld gesprekken met galeristen en alumni, en meer aandacht voor de ‘politieke mogelijkheden voor verandering in de cultuursector’.

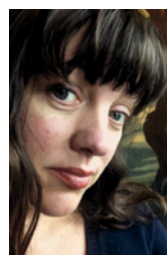
‘Ondanks deze grote, overduidelijke urgentie, gebeurt er te weinig’, aldus de briefschrijvers. Er zou soms te veel nadruk worden gelegd op het zogeheten cultureel ondernemerschap, een term die geen recht zou doen aan de arbeid in de cultuursector, die noodgedwongen gefragmenteerd en geflexibiliseerd zou zijn. Beter zouden de academies hun studenten dus ‘wapenen tegen de realiteit waar de kunstwerker als flexibele dagloner wordt behandeld’. In andere gevallen zouden kunstacademies het thema ‘geld’ juist volkomen negeren. •

Literatuur

- Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (et al.) (2021) *Statement sociale veiligheid in het kunstonderwijs*. S.l.: s.n.
- Bemmel, A. van (2006) *Hogescholen en hbo in historisch perspectief*. Den Haag: HBO-raad.
- CMMBO (2018) *Advies: arbeidsmarktperspectief van creatieve mbo-opleidingen*. Den Haag: Commissie macrodoelmatigheid mbo.
- Coenen, J. B. en R.K.W. van der Velden (2009) ‘De positie van afgestudeerden van het Nederlandse kunstvakonderwijs in internationaal perspectief’. In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, jrg. 27, nr. 1, 40-59.
- Eckenhausen, S. (2021) ‘Afstudeerders kunstacademies verdienen meer grip op hun toekomst’. Op: www.platformbk.nl, 13 december.
- Engelshoven, I.K. van en T. Heerts (2017) *Bestuursakkoord OCW - MBO-Raad 2018-2022: trots, vertrouwen en lef*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, MBO-raad.
- HBO-raad (2011) *Focus op toptalent: sectorplan hbo kunstonderwijs 2012-2016*. Den Haag: HBO-raad.
- Karsdorp, G. en A. Vernooij (2022) *Jaarverslag 2021: bedrijfstakgroep ICT en Creatieve Industrie*. Woerden: MBO Raad.
- Leden, J. van der (2021) ‘Grensoverschrijdend gedrag in de culturele sector’. In: *Boekman extra verkenning*, nr. 27.
- Leden, J. van der (2022) ‘Ongewenst gedrag in de cultuursector, hoe nu verder?’. In: *Boekman extra verkenning*, nr. 35.
- Meng, Chr., T. Huijgen en T. Peeters (2018) *Arbeidsmarktrelevantie creatieve mbo-opleidingen*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Vereniging Hogescholen (2020) *Kuo Next Agenda 2016-2020 vierde voortgangsrapportage*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.
- Vereniging Hogescholen (2021) *Sectoragenda Hbo Kunstonderwijs 2021-2025*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.
- Visser, S., S. Moons en R. Steemers (2021) *Toereikendheid, doelmatigheid en kosten-toerekening in het mbo, hbo en wo&o*. S.l.: PwC Strategy&.

Noten

- 1 www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/10/20/forse-ambities-voor-mbo-44-miljard-euro-tot-en-met-2027
- 2 trendrapport.s-bb.nl/ictci/kwantitatieve-cijfers/
- 3 In een advies van de Commissie macrodoelmatigheid mbo (CMMBO) over het arbeidsmarktperspectief en de doelmatigheid van creatieve mbo-opleidingen in 2018, was de conclusie dat het aantal studenten op creatieve mbo-opleidingen veel sneller was toegenomen dan het aantal banen (CMMBO 2018).
- 4 www.mboraad.nl/publicaties/alumni-onderzoek-mbo-artiest-opleidingen
- 5 www.vereniginghogescholen.nl/kennisbank/sectoren/artikelen/feiten-en-cijfers-hoger-kunstonderwijs
- 6 *Idem*.
- 7 Hoewel er flink werd geïnvesteerd in de verbetering van de opleidingen, werd het aantal studenten bewust gelijk gehouden. Dit was voor de periode 2012-2016, met het sectorplan *Focus op toptalent*, al bepaald: bij bacheloropleidingen autonome beeldende kunst, bij muziek (klassiek en jazz) en bij dans werd de instroom van het aantal studenten gereduceerd (HBO-raad 2011).
- 8 De EER-landen zijn alle EU-landen plus Liechtenstein, Noorwegen en IJsland.

Joke de Wolf
is kunsthistoricus en schrijver. Haar kunst- en cultuurkritieken staan regelmatig in dagblad *Trouw* en *De Groene Amsterdammer*